

Dariusz Szpopier
(Olsztyn)

CZY NA PEWNO *FINIS CORONAT OPUS*? REFLEKSJE WOKÓŁ KRAKOWSKIEGO „SŁOWNIKA HISTORII DOKTRYN POLITYCZNYCH”

ABSTRACT

DOES *FINIS CORONAT OPUS* HOLD TRUE? REFLECTIONS ON THE KRAKOW “DICTIONARY OF THE HISTORY OF POLITICAL DOCTRINES”

The author reviews the *Dictionary of the History of Political Doctrines* edited by Michał Jaskólski and Krystyna Chojnicka. He notes that the dictionary is impressive in size (comprising six volumes) and content, and contributes significantly to popularizing political and legal doctrines for practical use. What is more, it supplements existing publications on the subject and serves to deepen reflection on political and legal thought. The dictionary under review is of great academic and epistemic value.

KEYWORDS: Dictionary of the History of Political Doctrines

SŁOWA KLUCZOWE: Słownik historii doktryn politycznych

W 2015 roku nakładem Wydawnictwa Sejmowego ukazała się na rynku wydawniczym ostatnia, szósta część *Słownika Historii Doktryn Politycznych* przygotowana pod redakcją Krystyny Chojnickiej i Michała Jaskólskiego – pomysłodawcy całej serii i autora znamienitej większości haseł. Ów znaczący projekt zapoczątkowany został w 1997 roku, kiedy to pod redakcją Michała Jaskólskiego grono pięciu autorów z krakowskiego środowiska naukowego wydało pierwszy tom całego cyklu. Poza

redaktorem naukowym hasła zredagowali wówczas: Włodzimierz Bernacki, Krystyna Chojnicka, Jacek M. Majchrowski, Bogdan Szlachta oraz Marek Waldenberg. Skład autorski drugiego tomu, który ukazał się dwa lata później i pozostawał nadal pod redakcją Michała Jaskólskiego uległ nieznacznej zmianie: Marek Waldenberga zastąpił bowiem Antoni Dudek. Zespół przygotowujący poszczególne hasła począwszy od trzeciego tomu słownika, wydanego w 2007 roku, został znacząco rozszerzony i objął dodatkowo: Iwonę Barwicką-Tylek, Agatę Glinkę, Jacka Malczewskiego, Marka Niechwieja oraz Arkadego Rzegockiego. Tym razem zabrakło w tym gronie Antoniego Dudka, jednak do składu redakcyjnego powrócił Marek Waldenberg. W stosunku do poprzedniej części pracy do grona autorów czwartego tomu z 2009 roku dołączyli: Sergiusz Bober, Anna Budzanowska, Anna Citkowska-Kimla, a także Piotr Kimla, Barbara Stoczevska, Michał Śliwa i Agnieszka Walecka-Rynduch. W pracach nie uczestniczyli Agata Glinka oraz Jacek M. Majchrowski. Ten ostatni pojawił się jednak w składzie autorów piątego tomu, który wyszedł drukiem w 2012 roku. Zespół opuścili wtedy jednak: Anna Budzanowska, Marek Niechwiej, Marek Waldenberg, a także Agnieszka Walecka-Rynduch. Największa grupa autorów przygotowywała wszakże hasła szóstego tomu. W stosunku do wcześniejszej części skład autorski został wzbogacony o: Annę Ceglarską, Agnieszkę Czarnecką, Marcina Kalińskiego, Marcina Lubertowicza, Mirosława Sadowskiego oraz Michała Stryszyka. Redaktorem naukowym całości był Michał Jaskólski, natomiast współredaktorem trzech ostatnich tomów – Krystyna Chojnicka. Dość wspomnieć, iż jest to pierwsza praca, która zachowując konwencję słownika porusza zagadnienia historii myśli politycznej. U podstaw tego unikatowego przedsięwzięcia, jak przyznali autorzy we wstępie do swej pracy, leżał **model dokonywania syntezy historii idei politycznych na rozległych przestrzeniach czasu i w różnorodnych obszarach tematycznych** wypracowany przez twórców podręczników z zakresu historii doktryn politycznych i prawnych oraz historii myśli politycznej.

Przyjęte we wstępie pierwszego tomu założenia pozwoliły stworzyć syntezę właściwą zarówno dla celów naukowych, jak i dydaktycznych. Przystępne przedstawienie nawet relatywnie skomplikowanych treści znacząco poszerzyło bowiem zakres adresatów owej publikacji, czyniąc ją właściwą także dla osób chcących pojąć rudymentarne wiadomości z zakresu myśli politycznej i prawnej lub usystematyzować intuicyjnie pojmowane zagadnienia. Również odstąpienie od przesadnej

erudycyjności użytego języka przy jednoczesnym zaniechaniu nadmiernych uproszczeń sprawiło, iż przedstawione pojęcia są klarowne, a tym samym przystępne nawet dla nieprofesjonalnego odbiorcy, co jest niewątpliwym walorem całości.

Hasła zostały uporządkowane w sposób alfabetyczny. Ostatni tom zawiera dodatkowo suplement uzupełniający wcześniejsze dokonania o kolejnych kilkadziesiąt pozycji. Łącznie pozwoliło to na przekazanie odbiorcom pracy liczącej znacząco ponad tysiąc haseł. Ich twórcom udało się przy tym uniknąć hermetyczności encyklopedycznej formy sprawdzającej opracowywane zagadnienia do jedynie bezosobowych stwierdzeń faktów, nie pozwalających czytelnikowi właściwie ocenić charakteryzowanej postaci. Ważną rolę odgrywa tu zwłaszcza uwzględnienie cytatów, które mogą wręcz pełnić rolę aforyzmów. Poszczególne hasła zawierają nierzadko również zestawienie różnych poglądów na temat dorobku opisywanych sylwetek oraz opatrzone są wykazem ich ważniejszych prac, a także podstawową bibliografią. Autorzy nie unikali jednak osobistej odpowiedzialności za przedstawione treści, imiennie podpisując się poniżej poszczególnych haseł. Niezaprzeczalnie udanym pomysłem jest także wskazanie tych zagadnień, które znajdują szersze omówienie w dalszej części słownika. Ułatwiło to poruszanie się po niełatwej materii myśli politycznej, pozwalając jednocześnie na wzbogacenie wiedzy o pojęcia z nimi związane, bez konieczności każdorazowego ich poszukiwania w obszernej przecież pracy. Słownik zawiera przy tym nie tylko znane z tego rodzaju publikacji hasła imienne i rzeczowe, ale również zagadnienia, do których przedstawiciele różnych doktryn się odnoszą, jak choćby: *państwo*, *papiestwo* czy *społeczeństwo*. Percepcję zawartości pracy ułatwia dodatkowo znajdująca się przy każdej z prezentowanych postaci przynajmniej krótka nota biograficzna jej poświęcona. Mnożyć można bowiem przypadki, w których życiorys wywierał niepośledni wpływ na prezentowane następnie poglądy. Na uznanie zasługuje przy tym kompleksowe uwzględnienie przedstawicieli europejskiej myśli politycznej, wraz z godnym uwagi wyszczególnieniem realizacji poszczególnych kierunków albo nurtów w myśli politycznej w Polsce, jak miało to miejsce przy hasle *agraryzm* lub *jakobinizm* czy też rozbudowaniu poświęconych Polsce treści, jak uczyniono to choćby przy terminie *integracja europejska*. Nawet jednak w razie nieobjęcia przez ramy słownika danej postaci, niejednokrotnie można znaleźć stosowne odesłanie do przywołującego ją hasła rzeczowego.

Niemal wszystkie tomy słownika kończy skorowidz haseł. Szkoda wszakże, że odstąpiono od tej reguły przy edycji trzeciej części tego wielotomowego dzieła. Pozytywnie jednak należy ocenić zastąpienie zastosowanego w pierwszej części cyklu jedynie określonego kolejnymi numerami ich wyliczenia na rzecz uwzględnienia stron, na których się one znajdują. Ułatwia to w sposób znaczny ewentualne poszukiwania czytelnika. W tym miejscu należałoby skierować w stronę Wydawnictwa Sejmowego edytorską sugestię *pro futuro*, by w kolejnych edycjach dokonać w tym względzie stosownej zmiany.

Przyjęty tytuł – *Słownik Historii Doktryn Politycznych* na pozór jedynie zdaje się pomijać nierozłącznie związaną z ową dyscypliną badawczą problematykę doktryn prawnych, gdyż szczegółowa lektura pozwala stwierdzić ich niezbędną obecność. Cieszy zatem fakt, iż zagadnienia państwa autorzy nie usiłowali odizolować od immanentnie z nim związanego prawa. Żałować jednak należy, iż brakuje wzmianki biograficznej poświęconej Janowi Crellowi, któremu zawdzięczamy między innymi znaczące rozbudowanie pojęcia sprawiedliwości, jak również hasła dotyczącego Hipolita Korwin-Milewskiego, założyciela Wileńskiego Towarzystwa Rolniczego, żywo uczestniczącego w życiu społecznym guberni wileńskiej i zarazem jednej z czołowych postaci polskiego konserwatyizmu początku XX wieku, czy choćby innego przedstawiciela myśli zachowawczej jakim był Edward Woyniłłowicz. Niestety istotnych luk doznało opracowanie całego środowiska krajowców. Możliwe jest bowiem znalezienie jedynie nielicznych wzmianek poświęconych tym przedstawicielom polskojęzycznej szlachty zamieszkującej obszar byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego, którzy dążyli do zapewnienia tym ziemiom jednolitości politycznej przy poszanowaniu odrębności kulturowej narodów je zamieszkujących. Chociaż praca zawiera omówienie sylwetki politycznej Mieczysława Niedziałkowskiego, to jednak pomija tak znakomitych reprezentantów tego nurtu ideowego jak: Michał Römer, Ludwik Abramowicz, Ludwik Chomiński, Tadeusz Wróblewski czy też Kazimierz Okulicz. Brak ten jest szczególnie dotkliwy z perspektywy niezmiernie interesujących koncepcji, niejednokrotnie wysuwanych przez pominiętych, jak choćby proponowanej przez Michała Römera federacji Polski i Litwy. Dostrzegalne jest też nieuwzględnienie części przedstawicieli

---

1 A. Szwarc, P. Wieczorkiewicz, *Wstęp*, [w:] H. Korwin-Milewski, *Siedemdziesiąt lat wspomnień (1855–1925)*, Warszawa 1993, s. IX.

rosyjskiej myśli polityczno-prawnej. Brakuje zatem wzmianki poświęconej chociażby Michaiłowi Sperańskiemu, politykowi niebłahych zdolności i wielkiego formatu, autorowi propozycji znaczących reform w Cesarstwie Rosyjskim, którego sam cesarz Aleksander I nazywał swą **prawą ręką**². Nie ujęto także mającego istotny wpływ na rozwinięcie filozofii i teorii prawa Konstantina Niewolina, podobnie jak zwolennika państwowej myśli zachowawczej rosyjskiej Michaiła Katkowa, czy też księcia Władimira Mieszczerskiego, a także głosiciela idei prawa naturalnego Pawła Nowgorodcewa, czy też wybitnego przedstawiciela tego samego kierunku – związanego z rosyjską emigracją Iwana Ilina³. Nie sposób odżałować także nieobecności Georgija Gurwicza, socjologa, filozofa i prawnika, którego prace weszły do światowej klasyki nauk socjologicznych, a koncepcje prawno-filozoficzne stały się podstawą dla postklasycznej szkoły prawoznawstwa⁴. Ponadto niedosyt pozostawia jakże krótka wzmianka dotycząca Pawła Pestela, jedynie wspomnianego przy charakteryzowaniu pojęcia *dekabryści*, a także pominięcie sylwetki wiodącego przedstawiciela rosyjskiego liberalizmu – Borysa Cziczerina, który położył podwaliny pod wskrzeszenie idei prawa naturalnego⁵. Mimo wszystko nawet te wydawałoby się liczne nazwiska zdają się niknąć na tle monumentalizmu recenzowanej pracy, a ich podanie przeze mnie jest jedynie postulatem dotyczącym potrzeby kontynuacji pracy krakowskich uczonych.

Stąd też kilka uwag chciałbym wnieść także wobec najnowszej jej części. Pragnę jednak raz jeszcze zauważyć, iż w żadnej mierze nie deprecjonują one jakże dostrzegalnego wysiłku autorów tej przemyślanej publikacji i mają charakter propozycji. Pierwsza z nich dotyczy hasła *pokój*. Jego twórca Marcin Kaliński definiując najogólniejsze jego znaczenie najzupełniej słusznie nie ograniczył stanu mu przeciwstawnego do wojny, lecz użył szerszego pojęcia konfliktu. Słowo to pozostaje jednak dość niejednoznaczne, a stan konfliktu pomiędzy państwami nie zawsze wyłącza pokój. Stąd też trafniejszym antonimem wydaje się, stosowane także przez Kartę Narodów Zjednoczonych, szersze pojęcie *użycia siły*.

---

2 A. Andrusewicz, *Carowie i cesarze Rosji. Szkice biograficzne*, Warszawa 2001, s. 308.

3 I.Ju. Kozlichin, A.W. Poliakov, E.W. Timoszina, *Istoria polityczeskich i prawowych uczenij*, Sankt Peterburg 2007, s. 813.

4 *Ibidem*, s. 823.

5 A. Walicki, *Filozofia prawa rosyjskiego liberalizmu*, Warszawa 1995, s. 13.

Autorzy zdecydowali się ponadto objąć ramami słownika relatywnie nieliczne hasła o znaczeniu nieco szerszym niż te mieszczące się li tylko w ramach myśli politycznej. Dlatego też równie drobna, choć ze względu na poczytność pracy warta odnotowania wskazówka dotyczy pełnej nazwy Zakonu Krzyżackiego, charakteryzowanego przy okazji omawiania szerszego pojęcia *zakonów rycerskich*. Ta oficjalna zawierała odniesienie do szpitala⁶. Był to bowiem zakon utworzony w Ziemi Świętej dla sprawowania opieki medycznej⁷.

Autorzy byli wprawdzie świadomi ograniczeń związanych zarówno z rozległością, jak i interdyscyplinarnością doktryn, a także wymaganiami edytorskimi toteż z pełną odpowiedzialnością zaznaczyli na początku konieczność dokonania trudnych z tych względów wyborów. Być może słuszniejsze byłoby z tych względów pominięcie wskazanych wyżej, ogólnej natury haseł i zastąpienie ich brakującymi pozycjami, ściśle związanymi z materią myśli polityczno-prawnej.

Słownik Historii Doktryn Politycznych stanowi znaczący wkład zarówno w upowszechnienie mających praktyczne zastosowanie doktryn polityczno-prawnych, jak i satysfakcjonująco uzupełnia istniejące dotychczas pozycje z tego zakresu oraz służy pogłębieniu refleksji. Ukazanie się szóstego i zarazem ostatniego tomu pozwoliło oddać w ręce szerokiego grona czytelników gotowe już kompendium wiedzy, którego walory dają podstawę do oczekiwania kolejnych wydań tej bardzo udanej publikacji. Warto byłoby jednak przemyśleć, czy na pewno tom szósty powinien być tomem ostatnim! Z całą pewnością wszakże, bez względu na dalsze losy *Słownika*, Autorom haseł, a w szczególności Krystynie Chojnickiej i Michałowi Jaskólskiemu należą się już teraz gratulacje za stworzenie naprawdę świetnego dzieła, które traktując o historii idei zajmie poczesne miejsce w polskiej historiografii.

Bibliografia

A. Andrusiewicz, *Carowie i cesarze Rosji. Szkice biograficzne*, Warszawa 2001.

---

⁶ M. Kosman, *Krzyżacy w historii i legendzie wieków. W 600 rocznicę grunwaldzkiej wiktorii*, Toruń 2010, s. 12.

⁷ W. Urban, *Krzyżacy*, Warszawa 2005, s. 27.

- Kosman M., *Krzyżacy w historii i legendzie wieków. W 600 rocznicę grunwaldzkiej wiktorii*, Toruń 2010.
- Kozlichin I.Ju., A.W. Poliakow, E.W. Timoszina, *Istorija polityczeskich i prawowych uczenij*, Sankt Peterburg 2007.
- Szwarc A., Wiczorkiewicz P., *Wstęp*, [w:] H. Korwin-Milewski, *Siedemdziesiąt lat wspomnień (1855–1925)*, Warszawa 1993.
- Walicki A., *Filozofia prawa rosyjskiego liberalizmu*, Warszawa 1995.
- Urban W., *Krzyżacy*, Warszawa 2005.